

*І. С. Корчемна,
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

**ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД
КНИГО- ТА БІБЛІОТЕКОЗНАВЦЯ
ФЕДОРА ЗАХАРОВИЧА ШИМЧЕНКА (1922–1989):
СТРУКТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА**

Надано характеристику особового архіву Ф. З. Шимченка з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як комплексу документів з історії бібліотечної справи України, задекларовано його структурний поділ, визначено інформаційну новизну фонду № 385. На основі документальних першоджерел відтворено біографію відомого українського бібліотеко- та книгознавця.

Ключові слова: Ф. З. Шимченко, особовий архівний фонд, бібліотекознавство, книгознавство, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Серед численних особових архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського гідне за своєю інформаційною наповненістю місце посідає документальний комплекс відомого українського бібліотеко- та книгознавця Ф. З. Шимченка.

Федір Захарович Шимченко народився 23 лютого 1922 р. в селі Торговиця Новоархангельського району Кіровоградської області в родині хліборобів. Батько – Захарій Хрисанфович Шимченко (1886–1943) був уроженцем того ж села, а мати – Шимченко Мотрона Леонтіївна (1896–1944) своєю батьківщиною мала селище Новоархангельськ.

До 1937 р. Ф. З. Шимченко навчався в торговицькій семирічній школі, а у вересні 1938 р. перейшов до середньої школи районного центру – рідного селища своєї матері. У січні-червні 1941 р. закінчував 10-й клас у Києві, в 13-й спеціальній школі Військово-повітряних сил, в якій готували молодь для вступу до авіаційного училища. 26 червня 1941 р. був направлений до 10-ї Військово-авіаційної школи пілотів, яка знаходилася в м. Гомелі (Білорусь), а вже в другій декаді липня – евакуйований разом зі школою до м. Уфи (Башкирія). В середині вересня переїхав на базовий аеродром школи до села Березовка (за 30 км від Уфи). В кінці травня 1942 р. переведений разом зі школою до міста Сорочинськ (Оренбурзька обл., Росія).

Після закінчення школи пілотів в липні 1942 р. Ф. З Шимченка направили до навчального резерву Батайського військово-авіаційного училища (Ростовська обл., Росія), яке до березня 1943 р. базувалося в місті Євлах (Азербайджан). Тут молодий льотчик продовжував своє навчання, проте влітку 1944 р. захворів, переніс складну операцію, три місяці лікувався в евакошпиталі в місті Ростові-на-Дону.

До училища повернувся в жовтні 1944 р., був переведений в навчальний авіаполк м. Зернограда, де пройшов льотно-тренувальну програму, розпочав польоти на винищувачах, однак за станом здоров'я був списаний з військової авіації.

У січні 1946 р. Ф. З. Шимченка направляють у Бугурусланську школу пілотів Громадянського повітряного флоту СРСР, де він за півроку закінчує програму льотної перенавчання на цивільних повітряних суднах. Проте хвороба не відступає, отож 20 серпня 1946 р. постановою лікарняної комісії молодий пілот за станом здоров'я визнається непридатним до льотної роботи і відправляється в Москву, до Головного управління навчальних закладів Громадянського повітряного флоту СРСР. За рішенням Управління від вересня по листопад 1946 р. продовжував службу в 10-й гвардійській авіатранспортній бригаді, яка базувалася в підмосковному аеропорту Внуково. Пізніше був переведений до міста Балашихи (Московська обл.), до Науково-дослідного аеродромного інституту військово-повітряних сил Радянської Армії, де з листопада 1946 по квітень 1947 р. служив на посаді старшини окремого транспортного взводу. У квітні 1947 р. Ф. З Шимченко був демобілізований з лав Радянської Армії, залишився працювати в інституті техніком-лаборантом, проте вже в травні звільнився і повернувся до Києва.

Від 1947 до 1953 р. він – студент-заочник філологічного факультету (спеціальність – російська мова та література) Київського державного педагогічного університету ім. Горького.

У липні 1947 р. направлений Сталінським районним комітетом КП(б) У м. Києва на роботу в Бібліотеку Академії наук УРСР.

Розпочавши свою працю з посади бібліотекаря, Ф. З. Шимченко пізніше очолював сектор організації каталогів, завідував відділом фондів і обслуговування, відділом книгознавства, а від 1970 р. був заступником директора Бібліотеки з наукової роботи. Трудова діяльність Федора Захаровича була спрямована на удосконалення системи обслуговування читачів, формування і організацію бібліотечних фондів, розвиток інформаційно-пошукових систем.

За добросовісну працю Ф. З. Шимченко відзначений знаком «За отличную работу» Міністерства культури СРСР (1968 р.), Почесною грамо-

тою Президії АН УРСР і Республіканського комітету профспілки працівників просвіти вищої школи і наукових установ (1982 р.), нагороджений вісьмома медалями, удостоєний почесного звання Заслуженого працівника культури Української РСР (1985 р.).

14 червня 1989 р. Ф. З. Шимченко пішов з життя.

Особовий фонд Ф. З. Шимченка (№ 385) сформовано з документів, що відклалися в його робочому кабінеті протягом періоду роботи в Бібліотеці. Комплекс надійшов до Інституту рукопису (далі – ІР) в 1990-х роках. Згідно з усним твердженням старшого наукового співробітника ІР О. М. Гальченко, до Інституту архів надійшов у 1992 р. з Інституту бібліотекознавства НБУВ, куди, в свою чергу, був переданий дружиною Федора Захаровича Марією Яківною Кагановою (ф. 385, № 17, арк. 4. Надалі будемо посилатися тільки на номер одиниці зберігання ф. 385. – *І. К.*). Протягом 2013–2015 рр. науковим співробітником ІР І. С. Корчемною було виконано науково-технічне опрацювання архівних документів Ф. З. Шимченка та укладено опис фонду № 385.

Обсяг фонду складає 1135 од. зб., крайні дати яких означені 1942–[1992] рр.

У процесі науково-технічного опрацювання та укладання опису документи фонду були систематизовані за такими розділами: Біографічні матеріали – особисті документи; фотоматеріали; Матеріали про фондоутворювача; Наукові матеріали – доповіді, виступи, статті, тези, анотації, методичні рекомендації, плани та розділи до монографії, посібник, пам'ятка, інтерв'ю, нотатки; робочі плани та матеріали до лекцій спецкурсу «Библиотечные фонды и каталоги научных библиотек»; зауваження, відгуки, рецензії на праці інших осіб; робочі та підготовчі матеріали, виписки; Творчі матеріали; Приватне листування – кореспонденти; Документи службової діяльності – Центральна наукова бібліотека АН УРСР: робочі щоденники, нотатки Ф. З. Шимченка; накази, розпорядження, постанови; протоколи; акти; нормативні та інструктивно-методичні документи; плани, програми, пропозиції, графіки, пам'ятні записки, соціалістичні зобов'язання та різні заходи на наступні роки; звіти, пояснюючі записки до звітів, аналіз звітів, відомості; доповідні, пояснюючі, службові записки, рапорти, подання, заявки, висновки, зведення; довідки, доповіді, статистичні дані, списки, статті, відомості, характеристики, зауваження; інформація, розвідки, анотації, бібліографія, проспекти, розрахунки; документи до питання про передачу фонду дитячої та юнацької літератури; документи про фонд публікацій ООН; документи про громадське обговорення циклу робіт ББК; документи, пов'язані з будівництвом нової споруди ЦНБ АН УРСР; документи про штат співробітників; документи про

кошторис, нештатний фонд зарплати, тимчасові розцінки, оклади, витрати робочого часу; документи про заходи цивільної оборони; листування ЦНБ АН УРСР, серед адресатів АН УРСР, АН СРСР, міністерства, міські ради депутатів трудящих, міські, обласні та центральний комітети компартії України та ін.; кореспонденти; Документи службової діяльності – академій наук УРСР та СРСР: накази, постанови, розпорядження, проекти, рішення, витяги з протоколів, положення; висновки, довідки, ановані звіти, листування АН УРСР, АН СРСР; матеріали з дарчими написами.

Документи біографічного характеру, що складають перший розділ опису фонду, нараховують 13 од. зб. і охоплюють 1944–1987 рр. Сюди увійшли такі документи, як: довідка про стан здоров'я Ф. З Шимченка, видана санітарною частиною [Батайської] військової авіаційної школи (1944 р.) (№ 1), довідки про місце роботи Ф. З Шимченка, видані Науково-дослідним аеродромним інститутом Військово-повітряних сил Міністерства Збройних Сил СРСР (1947 р.) (№ 3–4), трудова книжка за 1941–1987 рр., видана Бібліотекою АН УРСР (№ 2), власноручна «Выписка из трудовой книжки» (1955 р.) (№ 5), листи-клопотання адміністрації ЦНБ АН УРСР до секретаря парткому АН УРСР про поліпшення житлових умов сім'ї Ф. З Шимченка ([1965–1968 рр.]) (№ 6), до Президії АН УРСР про призначення персональної пенсії Ф. З Шимченку та його характеристика (1986 р.) (№ 12–13), характеристика Ф. З Шимченка як заступника директора з наукової роботи Центральної наукової бібліотеки АН УРСР ([1979 р.]) (№ 10), автобіографія (1986 р.) (№ 11), заява Ф. З. Шимченка з приводу переведення на іншу посаду ([1977 р.]) (№ 9), нагородний лист до подання про нагородження медаллю «За трудовую доблесть» (1970 р.) (№ 7), наказ директора Центральної наукової бібліотеки АН УРСР С. К. Гутяньського про оголошення подяки Ф. З. Шимченку (1972 р.) (№ 8).

Наукові та творчі документи складають другий розділ опису фонду, який налічує 95 од. зб. за [1955–1987 рр.] і відповідно розподілений на два тематичні підрозділи.

До першого підрозділу «Наукові матеріали» увійшли *наукові та публіцистичні студії*: «Вітчизні – життя і пісня. До 50-річчя з дня народження Муси Джаліля» ([1956] р.) (№ 19), «Твір великої правди» ([1960 р.]) та «Велич і слава російської літератури» ([1964 р.]), (№ 23–24), «Як самому відремонтувати книгу» та «Гігієна книг» ([1965] р.) (№ 26–27), «Дивні перли. [Скарбниця рідкісних книг]» (1969 р.) (№ 35), «Научные исследования в области истории украинской книги» (у співавторстві з М. П. Рудем) ([1974] р.) (№ 43), «Розвиток системи обслуговування читачів Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР як засобу сприяння розвитку радянської науки, культури і освіти» (б. д.) (№ 57), «Методика і ор-

ганізація бібліографічного редагування алфавітного каталогу Державної публічної бібліотеки Академії наук УРСР» (1962 р.) (№ 25), «Читальні зали ДПБ АН УРСР» ([1965] р.) (№ 29–30), «Хронологія історії Української РСР» (у співавторстві з Л. І. Гольденбергом та Л. Б. Кокаревим) (1966 р.) (№ 31), «Листовки первых лет Советской власти на Украине» (1968 р.) (№ 33), «Украинская книга XIX столетия в фондах Центральной научной библиотеки АН УССР» (1968 р.) (№ 34); «Пам'ятки для читача» (1970 р.) (№ 39); «ЦНБ АН УРСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)» (1975 р.) (№ 44–45), «Библиотечно-библиографическое обслуживание читателей» (1978 р.) (№ 47–48), «Книжкова скарбниця республіки» ([1979 р.] (№ 49) та ін.; *доповіді*, виголошені Ф. З. Шимченком на різних культурологічних заходах, зокрема: «Отражение зарубежной литературы в системе каталогов Государственной публичной библиотеки Академии наук Украинской ССР» ([1955 р.] (№ 18), «Система каталогів Державної публічної бібліотеки АН УРСР» та «Система і стан каталогів ДПБ АН УРСР і завдання дальшого їх поліпшення» (1958 р.) (№ 20–22), «Сохранность и реставрация библиотечных фондов» (1965 р.) (№ 28), «Повреждения книги и способы их устранения и предотвращения» (1968 р.) (№ 32), «Про стан і заходи поліпшення охорони та зберігання фондів Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР» ([1970]–1972 рр.) (№ 36–38), «Обслуговування читачів науковими бібліотеками АН УРСР» ([1971–1972] рр.) (№ 40), «Соціологія книги і читання» (1972 р.) (№ 41); «Центральна наукова бібліотека АН УРСР – книжкова скарбниця радянського народу» ([1974] р.) (№ 42), «60 років ЦНБ АН УРСР: звершення і завдання» (1979 р.) (№ 50), «Основные мероприятия Центральной научной библиотеки Академии наук УССР по дальнейшему совершенствованию библиотечно-информационного обслуживания ученых и специалистов в свете решений XXVI съезда КПСС и XXVI съезда Компартии Украины» ([1980] р.) (№ 51), «Основные направления работы ЦНБ и библиотек научно-исследовательских учреждений АН УССР» ([1983–1984] рр.) (№ 52), «Основные направления развития библиотек Академии наук УССР на 1986–1990 годы и на период до 2000 года» ([1986] р.) (№ 56), «Научно-исследовательская работа ЦНБ АН УССР» (б. д.) (№ 58) та ін.; *курси лекцій і програми до них*: робочі плани та матеріали до лекцій зі спецкурсу [«Библиотечные фонды и каталоги научных библиотек». Раздел 1. «Описание произведений печати. Алфавитные каталоги»] ([1961] р.) (№ 61–70), [«Библиотечные фонды и каталоги научных библиотек»]. Раздел 2. «Библиотечная классификация и каталоги» ([1961] р.) (№ 71–79), [«Библиотечные фонды и каталоги научных библиотек»]. Раздел 3. «Комплектование и организация библиотечных фондов» ([1961–1963] рр.) (№ 81–83), [Таблиці з бібліотечними класифікаціями до розділу

2 спецкурсу «Библиотечные фонды и каталоги научных библиотек» ([1961–1963] pp.) (№ 80); *рецензії*: на рукопис бібліографічного покажчика «Наукові видання вузів Української РСР. 1945–1950 pp.» (1959 р.) (№ 84), на том «Дніпропетровська область» багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР» (К., 1969, 958 с.) (1970 р.) (№ 88) (у співавторстві з С. К. Гутянським), на «Проект типовых штатов для библиотек естественно-научного профиля АН СССР» (сост. Н. Ф. Рудницкая, науч. руковод. д-р техн. наук Н. Г. Алексеев). М., 1975, 36 с.» ([19]75 р.) (№ 89), на «Методические рекомендации по созданию и функционированию автоматизированной информационно-поисковой системы» научно-исследовательского учреждения, подготовленные Институтом экономики промышленности АН УССР (г. Донецк)» (б. д.) (№ 91), на підготовлений до друку викладачами Харківського державного інституту культури О. С. Сокальським, Є. П. Таммом і В. М. Туровим підручник «Бібліотечні фонди і каталоги» для культурно-освітніх училищ Української РСР ([19]65 р.) (№ 85) (у співавторстві з І. С. Черненком); на посібник О. С. Сокальського «Організація бібліотечних фондів і каталогів» ([1966]), (№ 87), на довідник «Бібліотеки Академії наук УРСР» ([уклад.] Т. А. Ігнатович і Т. А. Лоось (б. д.) (№ 90); *підготовчі матеріали* з тем – «Приоритет советской науки» ([1947–1953] pp.) (№ 92), [«Теорія жанру у висвітленні рад[янського] літературознавства»] ([50-ті pp. XX ст.] (№ 93), про журнал «Життя та революція», видатних учених і письменників епохи Відродження, книгознавство, історію друку, стародавню Грецію та Рим, пресу в Україні ([1964] р.) (№ 94), про Києво-Могилянську академію (б. д.) (№ 100), про відомих радянських книгознавців Б. І. Зданевича, Д. А. Балику, С. П. Луппова, В. С. Люблінського, П. М. Попова, С. І. Маслова] (б. д.) (№ 102) та ін.

До другого підрозділу «Творчі матеріали» увійшли рукописні та машинописні збірки віршів Ф. З. Шимченка, зокрема: «Стихи военных лет: (Кавказу, Что, пам'ять, сохранишь?, Не оглянусь, Башкирии)», «Ко дню рожденья Феленьки», «Павлусь», «Дружині», «Роздуми», «Аюся», «Мне внучка в день рожденья подарила...», «Внучке моей – Наденьке», «Послание безымянному внуку», «Тех, кто навеки восхищен тобою...» (1942–[1987] pp.) (№ 103–112).

Фотоматеріали архіву містять фотопортрет Ф. З. Шимченка (б. д.) (№ 15), групове фото, на якому відображені в робочому кабінеті Ф. З. Шимченко, Л. М. Паніна, Л. В. Беляєва, Т. В. Іваненко (№ 16), фоторепродукцію з газети «Вечірній Київ» від [28] [жовтня] 1963 р. із зображенням дочок фондоутворювача – Тетяни і Наталії (№ 14).

Матеріали про фондоутворювача викладені в статті М. С. Слободяника «Справжнє покликання» (не раніше 23 лютого 1992 р.) (№ 17).

Приватне листування складають телеграми (1966 р.) (№ 113), лист ([1966] р.), (№ 114), вітальні листівки ([1983] р.) (№ 115, 116).

Матеріали з дарчими написами представлені автографом Г. Котукова на першому аркуші окремого відбитку статті «Межвидовая гибридизация в роде наперстянки DIGITALIS» з журналу «Цитология и генетика», т. VIII, № 4. (№ 1135).

Найбільшим за обсягом є комплекс документів, що висвітлюють службову діяльність Ф. З. Шимченка. Тематично вони розпадаються на два підрозділи – роботу фондоутворювача в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР та в академіях наук УРСР і СРСР – 1018 од. зб. З огляду на важливість цього матеріалу для вивчення бібліотечної справи залишаємо його для окремих та більш докладних студій.

Отож особовий архівний фонд Ф. З. Шимченка є значним за обсягом та вагомим за інформативністю документальним комплексом, що, в свою чергу, є першоджерелом з дослідження наукової та творчої діяльності відомого українського бібліотеко- та книгознавця і може стати в нагоді всім, хто вивчає історію бібліотечної справи в Україні.

I. Korchemna

Personal archival fond of book and library studies specialist Fedir Zakharovych Shymchenko (1922–1989): structure and informational constituents.

The article covers the fact of a famous Ukrainian book and library studies specialist F. Z. Shymchenko documents' arrival into the fonds of the Institute of Manuscript of V. Vernadsky National Library of Ukraine, structuring principles of processed documents, informational contents of every chapter of the archival fond. Special attention is paid to the documents, being the primary sources for F. Z. Shymchenko biography composition.

Key words: F. Z. Shymchenko, personal archival fond, library studies, book studies, Institute of Manuscript, V. Vernadsky National Library of Ukraine.

И. С. Корчемная

Личный архивный фонд книго- и библиотековеда Федора Захаровича Шимченко (1922–1989): структура и информационные составляющие.

В статье получили освещение факт поступления документов известного украинского книго- и библиотековеда Ф. З. Шимченко в фонды Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, принципы структурного деления описываемых материалов, информационное наполнение каждого из разделов архивного фонда. Особое внимание уделено документам, являющимся первоисточниками для составления биографии Ф. З. Шимченко.

Ключевые слова: Ф. З. Шимченко, личный архивный фонд, библиотековедение, книговедение, Институт рукописи, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского.